

Wolność religijna w społeczeństwie wielowyznaniowym na przykładzie Węgier

Religious freedom in a multi-faith society: The example of Hungary

LESZEK ĆWIKŁA*

 <https://orcid.org/0000-0002-4048-6653>

Streszczenie: Opracowanie zawiera analizę przepisów ustawodawstwa węgierskiego regulujących wolność religijną w aspekcie indywidualnym i instytucjonalnym. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy przepisy prawne odpowiednio zabezpieczają tę wolność. Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzono, iż w przypadku indywidualnego wymiaru wolności religijnej na Węgrzech każdy obywatel może korzystać z niej w równym stopniu. Państwo może zwalniać zachowania, które godzą w tę wolność, m.in. egzekwując przestrzeganie przepisów prawa karnego określających przestępstwa przeciwko wolności religijnej. Istotną rolę odgrywają również przepisy prawa cywilnego zapewniające ochronę dóbr osobistych oraz prawa pracy, z których wynika wymóg równego traktowania i niedyskryminowania ze względu na przekonania religijne. Jeśli chodzi o wolność religijną w aspekcie instytucjonalnym, to w obecnym stanie prawnym trudno mówić o formalnej równości prawnej wspólnot religijnych, co oznacza, że w tym zakresie państwo nie zapewnia wszystkim obywatelom jednakowej możliwości swobodnego i dobrowolnego realizowania prawa do wolności religijnej.

Słowa kluczowe: wolność religijna; relacje państwo–kościół; Węgry; prawa człowieka; konstytucja Węgier; Europejski Trybunał Praw Człowieka

Abstract: Based on an analysis of the provisions of Hungarian legislation regulating the individual and institutional aspects of religious freedom, this study attempts to determine whether such legislation adequately protects this freedom. It concludes that all Hungarian citizens can equally exercise individual religious freedom. The state can combat behaviour that undermines this freedom by, among other things, enforcing criminal law provisions that define offences against it. Civil law ensuring the protection of personal rights and labour law requiring equal treatment and non-discrimination on the basis of religious beliefs also play an important role. By contrast, when it comes to the institutional religious freedom, the important fact is that the equality for religious communities is not ensured. In this aspect the state does not provide all citizens with the equal opportunity to freely and voluntarily exercise their right to religious freedom.

Key words: religious freedom; church-state relations; Hungary; human rights; Constitution of Hungary; European Court of Human Rights

Wprowadzenie

Węgry to państwo wielowyznaniowe. Według spisu powszechnego z 2011 r., który zawierał opcjonalne pytanie o przynależność religijną, z 73% populacji, która udzieliła odpowiedzi, 51% zadeklarowało wyznanie rzymskokatolickie, 15,9% wskazało przynależność do Węgierskiego Kościoła Reformowanego (kalwini), 3% określiło się jako luteranie, 2,5% jako grekokatolicy i mniej niż 1% jako wyznawcy judaizmu; 23% zgłosiło brak

* Dr hab., prof. KUL, Katedra Negocjacji i Mediacji, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: leszek.cwikla@kul.pl

przynależności religijnej, a 2% stwierdziło, że są ateistami. Pozostałe wspólnoty religijne – jak wynika z wyników spisu – stanowiły łącznie mniej niż 5% społeczeństwa¹.

Kolejny spis powszechny miał miejsce w 2022 r. i również zawierał opcjonalne pytanie o tożsamość religijną. Odpowiedziało na nie 60% populacji, z czego 50%, czyli 2,9 mln osób, wskazało religię katolicką (2,6 mln religię rzymskokatolicką, a 165 tys. greckokatolicką). Wśród odpowiadających na pytanie o przynależność religijną odsetek wyznawców kalwinizmu wyniósł 16%, zaś ewangelików 3,1%. 27% ankietowanych zadeklarowało, że nie są osobami religijnymi².

Państwo węgierskie, tak jak każde inne państwo demokratyczne, zobowiązane jest do zapewnienia poszanowania wolności religijnej, która jest jedną z podstawowych i najważniejszych wartości z punktu widzenia jednostki³. Chodzi tu o wprowadzenie ochrony prawnej zarówno wspólnot religijnych, jak i ich członków. Obowiązek taki wynika z dokumentów międzynarodowych uniwersalnych i europejskich: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁴, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁵, Deklaracji ONZ z 1981 r. w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach⁶, europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁷ oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁸, a także orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁹.

Zamierzeniem autora artykułu jest dokonanie analizy obowiązujących przepisów prawa (ze względu na rozmiar opracowania pominięto akty prawa międzynarodowego) oraz udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób państwo węgierskie gwarantuje ochronę wolności religijnej i jaki jest zakres tej ochrony. W związku z tak postawionym celem postępowania badawczego hipoteza badawcza brzmi: wolność religijna w wymiarze indywidualnym jest odpowiednio zabezpieczona przepisami prawnymi, natomiast jeśli chodzi o wymiar instytucjonalny, to brak jest formalnej równości prawnej kościołów i innych związków wyznaniowych, co skutkuje tym, że państwo nie do końca wywiązuje się z obowiązku zapewnienia każdemu obywatelowi jednakowego, swobodnego korzystania z teŹej wolności. W realizacji postawionego celu wykorzystana zostanie przede wszystkim metoda formalno-dogmatyczna, urzeczywistniająca się w analizie i interpretacji przepisów aktów normatywnych.

¹ Główny Urząd Statystyczny, Spis powszechny 2011 r. 10. Religia, wyznanie. Budapeszt 2014 [Központi Statisztikai Hivatal, 2011. népszámlálás évi 10. Vallás, felekezet. Budapest 2014], https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf [dostęp: 1.02.2025].

² <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatak/kiadvany/> [dostęp: 1.02.2025].

³ Pojęcie „wolność religijna” było szeroko analizowane w literaturze przedmiotu. Zob. np. Piechowiak 1996, 7–21; Sobczak, Gołda-Sobczak 2012, 45–48; Misztal 1993, 103–122; Misztal 2000, 204–249; Schanda 2022, 53–59.

⁴ Zob. art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 10 grudnia 1948 r., <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 1.02.2025].

⁵ Zob. art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. poz. 167.

⁶ Zob. art. 1 Deklaracji ONZ z 1981 r. w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1981.html> [dostęp: 1.02.2025].

⁷ Zob. art. 9 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. poz. 284.

⁸ Art. 10 Karty Podstawowych Praw Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana: Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016, s. 389.

⁹ Hucał 2012; Kącka 2013, 167–173.

1. Zasada wolności religijnej w wymiarze indywidualnym

Wolność religijną wszystkim mieszkańcom państwa gwarantuje uchwalona przez Zgromadzenie Krajowe (parlament) w dniu 18 kwietnia 2011 r. i podpisana przez Prezydenta w dniu 25 kwietnia 2011 r. Ustawa Zasadnicza Węgier (węg. *Magyarország Alaptörvénye*)¹⁰. Przepisy konstytucyjne są uzupełnione przez przepisy ustawy nr CCVI z 2011 r. o prawie do wolności sumienia i wyznania oraz o statusie prawnym kościołów, związków wyznaniowych i wspólnot religijnych¹¹, znowelizowanej ustawą nr CXXXII z 2018 r.¹²

Preambuła konstytucji, określona jako „Narodowe Wyznanie Wiary”, wskazuje, że chrześcijaństwo traktowane jest jako podstawa tożsamości narodu, z tym że jednocześnie szanuje się różnorodne tradycje religijne w państwie. W myśl art. VII ust. 1 konstytucji osobista, indywidualna wolność religijna obejmuje prawo do wolności przekonań, sumienia i wyznania. Zawiera ono w sobie wolność wyboru bądź zmiany religii lub przekonań, a także wolność ich głoszenia bądź nieujawniania, praktykowania i nauczania swojej religii lub innych przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, w formie aktów religijnych, obrzędów lub w inny sposób. Zatem przepis konstytucyjny gwarantuje uprawnienie do samookreślenia siebie w sprawach religijnych (wolność religijna w wymiarze wewnętrznym), a także poszanowanie prawa do wolności sumienia i wyznania w życiu prywatnym i publicznym, w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym (wolność religijna w wymiarze zewnętrznym). Chodzi tu o wolność zarówno w znaczeniu pozytywnym, tzn. wolność wyboru religii czy światopoglądu, wolność wyrażania własnych przekonań, swobodę wypełniania praktyk religijnych, jak i w sensie negatywnym, a więc wolność od przymusu, tak w wyznawaniu jakiegokolwiek religii czy światopoglądu, jak i w wypełnianiu praktyk religijnych¹³. Zgodnie z założeniami współczesnego konstytucjonalizmu z prawa tego korzystają na równi z obywatelami węgierskimi również cudzoziemcy i bezpaństwowcy przebywający na terytorium państwa węgierskiego. W ten sposób wyrażono w przepisach zasadę równego traktowania wszystkich bez względu na wyznanie. Dodany piątą ustawą zmieniającą konstytucję, obowiązujący od 1 października 2013 r. ustęp 2 art. VII daje osobom tego samego wyznania możliwość tworzenia wspólnot religijnych w celu praktykowania swojej religii w formie organizacyjnej określonej w ustawie.

Wolność sumienia i wyznania jest prawem podstawowym przysługującym każdemu. Artykuł I ust. 2 oraz art. XV ust. 2 ustawy zasadniczej stanowią o tym, że państwo

¹⁰ Ustawa zasadnicza i przepisy przejściowe do niej weszły w życie z dniem 1 stycznia 2012 r. Tekst ustawy zasadniczej: <https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00-24> (w języku węgierskim) [dostęp: 1.02.2025]; https://libr.sejnt.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2011.html#_ftn1 (w języku polskim, tekst pierwotny) [dostęp: 1.02.2025]. Dalej określana również jako „konstytucja”.

¹¹ Ustawa nr CCVI z 2011 r. w sprawie prawa do wolności sumienia i wyznania oraz statusu prawnego kościołów, wyznań i wspólnot religijnych [2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallászabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról], Magyar Közlöny nr 166, s. 41621–41634 ze zm.; tekst jednolity: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100206.tv> [dostęp: 1.02.2025].

¹² Ustawa nr CXXXII z 2018 r. zmieniająca ustawę nr CCVI z 2011 r. w sprawie prawa do wolności sumienia i wyznania oraz statusu prawnego kościołów, wyznań i wspólnot religijnych [2018. évi CXXXII. Törvény a lelkiismereti és vallászabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról], <https://njt.hu/jogszabaly/2018-132-00-00> [dostęp: 1.02.2025] (weszła w życie dnia 15 kwietnia 2019 r.).

¹³ Misztal 2003, 61.

węgierskie uznaje prawa podstawowe jednostek bez względu na wyznanie religijne oraz prawa wspólnot. Oznacza to, że nikt nie może być uprzywilejowany lub dyskryminowany bądź stygmatyzowany z powodu wyboru takiej czy innej religii lub utożsamiania się z pewnymi przekonaniami. Państwo musi zachować neutralność w sprawach religijnych i w związku z tym ma obowiązek zapewnienia możliwości swobodnego kształtowania indywidualnych przekonań¹⁴. Brak dyskryminacji swoich obywateli ze strony państwa ze względu na ich przekonania religijne jest podstawowym wymogiem równości obywatelskiej.

Prawa człowieka należy szanować jako nienaruszalne i niezbywalne. Ich ochrona jest pierwszorzędnym obowiązkiem państwa (art. I ust. 1 konstytucji). W myśl art. I ust. 3 zdanie drugie: „Prawa podstawowe mogą być ograniczone wyłącznie w stopniu bezwzględnie koniecznym i jedynie z uwagi na potrzebę realizacji innego prawa podstawowego bądź obrony wartości konstytucyjnych – z poszanowaniem istoty treści tego prawa oraz proporcjonalnie do celu, który ma być osiągnięty”. Ograniczenie wolności religijnej dopuszczalne jest w wymiarze zewnętrznym, a więc może dotyczyć jedynie uzewewnętrzniania przez osobę swojej religii lub przekonań. Natomiast w wymiarze wewnętrznym wolność ta ma charakter absolutny w tym sensie, że władze publiczne nie posiadają kompetencji do ingerowania w tym obszarze.

Zgodnie z art. XIV ust. 3 ustawy zasadniczej państwo udziela azylu osobom niebędącym obywatelami węgierskimi na ich prośbę, w sytuacji gdy ani państwo ich pochodzenia, ani inne państwo nie udzieliło im pomocy, jeśli w kraju ojczystym bądź w państwie stałego pobytu są prześladowane m.in. z powodu przekonań religijnych, a także tym osobom, których obawy przed takim prześladowaniem są zasadne.

Realizacja wolności religijnej związana jest z prawem rodziców lub opiekunów prawnych do decydowania o wychowaniu moralno-religijnym małoletniego dziecka (§ 3 ustawy nr CCVI z 2011 r.). Przepis ustawowy jest uszczegółowieniem przepisu konstytucyjnego (art. XVI ust. 1 ustawy zasadniczej, zmieniony dziewięcią poprawką do konstytucji, przyjętą w 2020 r.) gwarantującego prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z wartościami opartymi na tożsamości konstytucyjnej i kulturze chrześcijańskiej. Dopiero kiedy osoba osiągnie pełnoletniość, sama może świadomie podjąć decyzję w tej sprawie. Rodzice lub opiekunowie prawni realizują przysługujące im uprawnienie, m.in. deklarując, by dziecko w szkole państwowej lub samorządowej uczestniczyło w lekcjach religii lub etyki.

W myśl § 19/A ustawy nr CCVI z 2011 r. oraz § 35 ust. 1 ustawy nr CXC z 2011 r. prawo o edukacji publicznej¹⁵ kościoły uznane (węg. *bevett egyházak*) mogą organizować naukę religii w placówkach oświatowych prowadzonych przez państwo, samorząd terytorialny lub samorząd narodowościowy. W pierwszych ośmiu klasach szkoły publicznej wymiar

¹⁴ Zob. wyrok Sądu Konstytucyjnego z dnia 2 sierpnia 1993 r., nr 4/1993 (II.12.), <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/18C997C3DCA53AEFC1257ADA0052B39F?OpenDocument> [dostęp: 1.02.2025].

¹⁵ Ustawa nr CXC z 2011 r. prawo o edukacji publicznej [2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről], <https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00.82> [dostęp: 1.02.2025].

lekcji religii wynosi jedną godzinę tygodniowo¹⁶. Zamiast na zajęcia z religii uczeń może uczęszczać na zajęcia z etyki. Od 2013 r. udział w szkolnych lekcjach religii lub etyki jest obowiązkowy¹⁷. Nauczyciele religii nie są członkami grona pedagogicznego, lecz pracownikami kościelnymi, z tym że środki przeznaczone na ich wynagrodzenia zapewnia państwo, przekazując je kościołom w formie odrębnych dotacji. Pozostałe kościoły i związki wyznaniowe mogą prowadzić nauczanie religii w formie pozalekcyjnej na wniosek rodziców lub uczniów. Placówki prywatne nie mają obowiązku prowadzenia zajęć z religii lub etyki. Z kolei uznane związki wyznaniowe mogą prowadzić własne szkoły, które mają status szkół publicznych (m.in. korzystają z publicznego finansowania) i w których edukacja religijna może być obowiązkowa, tzn. bez możliwości zastąpienia jej zajęciami z etyki. Środki finansowe na wynagrodzenia pracowników we wszystkich tego typu placówkach zapewnia państwo¹⁸.

Ustawodawca § 2 ust. 1 i 2 ustawy nr CCVI z 2011 r. nakłada na organy państwowe obowiązek zapewnienia osobom przebywającym w placówkach oświatowych, służby zdrowia, socjalnych, rodzinnych, ochrony dzieci i młodzieży oraz osadzoną w zakładach karnych możliwości korzystania z wolności sumienia i wyznania w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym. Z tego prawa mogą również swobodnie korzystać osoby zatrudnione w organach ścigania i obrony narodowej w trakcie pełnienia służby, zgodnie z regulaminem funkcjonowania danej jednostki, jeśli nie koliduje to z wypełnianiem obowiązków¹⁹.

Ustawa nr CCVI z 2011 r. gwarantuje ponadto każdej osobie prawo do milczenia w sprawach religii. W związku z tym organy władzy publicznej nie mogą żądać ani gromadzić danych dotyczących przynależności religijnej lub żądać ujawnienia światopoglądu, przekonań religijnych bądź wyznania. Dane takie są uważane za wrażliwe i mogą być przekazane oraz upublicznione jedynie za zgodą zainteresowanej osoby (§ 5).

Prawo do wolności sumienia i wyznania podlega ochronie prawnej. W tym zakresie szczególną rolę odgrywa ochrona prawnokarna. Kodeks karny z dnia 25 czerwca 2012 r. (wszedł w życie 1 lipca 2013 r.)²⁰ definiuje również przestępstwa przeciwko wolności religijnej. W rozdziale XXI, zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko godności człowieka i niektórym prawom podstawowym”, znajduje się § 215, w myśl którego każda osoba, która siłą lub groźbą użycia siły ogranicza wolność sumienia innej osoby, albo siłą lub groźbą użycia siły uniemożliwia innej osobie swobodne praktykowanie swojej religii podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech. Zatem przepis chroni indywidualne

¹⁶ Tabela nr II.2.1.3, dekret rządu nr 110/2012 w sprawie publikacji, wprowadzenia i stosowania krajowego programu nauczania [110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról], <https://njt.hu/jogszabaly/2012-110-20-22> [dostęp: 1.02.2025].

¹⁷ § 35/A ustawy nr CXC z 2011 r. – prawo o edukacji publicznej.

¹⁸ 2023 Report on International Religious Freedom: Hungary, <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/hungary/> [dostęp: 1.02.2025]; Schanda 2019, 372–374. W latach 2010–2021 udział placówek wychowania przedszkolnego prowadzonych przez związki wyznaniowe wzrósł z 5,6% do 10,5%, szkół podstawowych z 8,6% do 16,6%, zaś szkół ponadpodstawowych z 10% do 26,1%. Dane za: Neumann 2023, 652.

¹⁹ Schanda 2016, 159–163; Markovics 2019, 236–237, 242.

²⁰ Ustawa nr C z 2012 r. – kodeks karny [2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, <https://njt.hu/jogszabaly/2012-100-00-00>] [dostęp: 1.02.2025].

prawo jednostki do posiadania i uzewnętrzniania przekonań religijnych zgodnych z własnym sumieniem.

Wolność religijną chroni również § 216 kodeksu karnego, zgodnie z którym na odpowiedzialność karną naraża się każdy, kto zachowuje się w sposób prowokacyjny i sprzeczny z normami społecznymi wobec innych osób, m.in. z powodu przynależności do grupy religijnej, zmierzający do wywołania niepokoju wśród członków grupy. Za popełnienie tego przestępstwa grozi kara pozbawienia wolności do lat trzech. Karze od roku do pięciu lat pozbawienia wolności podlega osoba, która dopuściła się napaści motywowanej faktyczną lub domniemaną przynależnością religijną ofiary. Chodzi np. o poniżające, pogardliwe, obelżywe lub wyszydzające zachowania sprawcy wobec osób wierzących, czy też brak szacunku wobec wyznawanych przez nie wartości. Przedmiotem ochrony w tym przypadku jest ład religijny, wykluczający zamieszki, konflikty czy lincze.

Z kolei § 332 kodeksu karnego wprowadza karalność publicznego nawoływania do przemocy lub nienawiści wobec jakiejkolwiek grupy religijnej lub jej członka. Przestępstwo to zagrożone jest karą do trzech lat pozbawienia wolności. Penalizacja zachowań określonych w tym artykule wynika z § 20 ust. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych („Popieranie w jakikolwiek sposób nienawiści narodowej, rasowej lub religijnej, stanowiące podżeganie do dyskryminacji, wrogości lub gwałtu, powinno być ustawowo zakazane”). Zachowania te mogą polegać na namawianiu, zachęcaniu, skłanianiu, podburzaniu lub podżeganium, bez względu na to, czy nawoływanie odniosło skutek, do takiego oddziaływania środkami fizycznymi, które uniemożliwiają lub przełamując opór zmuszanego, nastawiają jego decyzję w kierunku pożądanym przez sprawcę (przemoc), lub na głoszeniu wypowiedzi wzbudzających silną niechęć, wrogość do innej osoby czy osób z uwagi na różnice religijne (nienawiść)²¹. Warunkiem karalności jest publiczny charakter zachowania sprawcy, a zatem dokonanie tego wobec większej, bliżej nieokreślonej liczby osób bądź oznaczonej, ale większej liczby osób.

Na mocy § 371 kodeksu karnego karany jest wandalizm, zdefiniowany jako spowodowanie szkody poprzez uszkodzenie lub zniszczenie cudzego mienia. W przypadku aktu wandalizmu powodującego zniszczenie przedmiotów kultu religijnego lub świątyń bądź miejsc przeznaczonych do wykonywania praktyk religijnych, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech. Jeśli akt wandalizmu spowoduje znaczną szkodę lub skutkuje zniszczeniem przedmiotu lub obiektu albo został popełniony przy użyciu materiałów lub środków wybuchowych, zagrożenie sankcją karną wynosi od roku do pięciu lat pozbawienia wolności. Kara grożąca sprawcy jest jeszcze surowsza, jeżeli akt wandalizmu spowoduje szkodę o dużej wartości, bądź też skutkuje szkodą o szczególnie dużej wartości. W pierwszym z tych przypadków zagrożenie sankcją karną wynosi od dwóch do ośmiu lat, a w drugim – od pięciu do dziesięciu lat pozbawienia wolności. W omawianym przepisie czynność sprawcza polega na fizycznym znieważeniu przedmiotów związanych ze sprawowaniem kultu lub będących obiektem kultu. Chodzi m.in. o kościoły, kaplice, synagogi, zbory, cmentarze. Z kolei przez przedmiot kultu religijnego należy rozumieć rzecz uosabiającą Boga lub bóstwo, np. relikwie.

²¹ Mozgawa 2024.

Przepisy kodeksu karnego chronią także symbole religijne. Za kradzież przedmiotu czci religijnej przewidziana jest surowsza kara (§ 365 i 370).

Na Węgrzech karane są również czyny stanowiące obrazę uczuć religijnych, ale – inaczej niż w polskim porządku prawnym – zakwalifikowane zostały jako wykroczenia. W myśl § 188 kodeksu wykroczeń²² wykroczenie popełnia ten, „kto publicznie wywołuje zgorszenie w kościele lub innym miejscu przeznaczonym do wykonywania czynności religijnych albo znieważa przedmiot czci religijnej lub przedmiot służący do odprawiania ceremonii w miejscu przeznaczonym do wykonywania czynności religijnych lub poza nim”. Sprawcy grozi kara aresztu (od jednego do sześćdziesięciu dni), grzywna (od sześciu tysięcy pięciuset forintów do maksymalnie czterystu tysięcy forintów) lub prace społeczne (w wymiarze od sześciu do stu osiemdziesięciu godzin)²³.

Warto zwrócić uwagę, że w świetle przepisów kodeksu karnego osoba duchowna jest traktowana jak „osoba realizująca zadania publiczne”²⁴. Oznacza to, że w przypadku gdy stanie się ofiarą przestępstwa (zabójstwo, rozbój), sprawcy grozi surowsza odpowiedzialność karna.

Na podstawie dostępnych danych statystycznych można wysnuć wniosek, iż na terytorium Węgier przestępczość z powodów religijnych nie stanowi istotnego problemu społecznego. Z raportów opublikowanych przez Biuro Prokuratora Generalnego wynika, że w latach 2016–2022 nie odnotowano żadnego przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania²⁵.

Na gruncie prawa cywilnego wolność religijna to dobro osobiste każdego człowieka i w związku z tym podlega ono ochronie na podstawie przepisów węgierskiego kodeksu cywilnego z 2013 r.²⁶ Paragraf 43 lit. c w księdze drugiej kodeksu stanowi, iż naruszenie dobra osobistego może polegać m.in. na dyskryminacji danej osoby. W omawianym przypadku chodzi o traktowanie osoby ze względu na religię czy światopogląd w taki sposób, że znajdzie się ona w położeniu mniej korzystnym niż inne osoby w porównywalnej sytuacji. W razie bezprawnego naruszenia bądź zagrożenia dobra osobistego uprawnionemu przysługują trzy powództwa: o ustalenie, o zaniechanie oraz o usunięcie skutków naruszenia (księga druga § 51 ust. 1 lit. a–c). Osoba naruszająca dobro osobiste ponosi odpowiedzialność niezależnie od winy.

Ponadto każdy członek wspólnoty religijnej może powołać się na naruszenie jego dóbr osobistych w przypadku poważnego znieważenia społeczności w miejscu publicznym lub poprzez wypowiedzi (chodzi o tzw. mowę nienawiści). Uprawnienie to przysługuje w terminie trzydziestu dni od dnia, w którym doszło do naruszenia (księga

²² Ustawa nr II z 2012 r. – prawo o wykroczeniach, procedurze postępowania w przypadku wykroczeń i systemie rejestracji wykroczeń [2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről], <https://njt.hu/jogszabaly/2012-2-00-00.53> [dostęp: 1.02.2025].

²³ § 7, 9–15 kodeksu wykroczeń.

²⁴ Art. 459 pkt 12 lit. d kodeksu karnego.

²⁵ Informacje o danych dotyczących przestępczości za rok 2020, 25 [Tájékoztató a bűnözés 2020. évi adatairól], <https://ugyeshseg.hu/repository/mkudok37354.pdf> [dostęp: 1.02.2025]; Informacje o danych dotyczących przestępczości za rok 2022, 26 [Tájékoztató a bűnözés 2022. évi adatairól], <https://ugyeshseg.hu/repository/mkudok34379.pdf> [dostęp: 1.02.2025].

²⁶ Ustawa nr V z 2013 r. – kodeks cywilny [2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről], <https://njt.hu/jogszabaly/2013-5-00-00> [dostęp: 1.02.2025].

druga § 54 ust. 5). W ten sposób w węgierskim porządku prawnym została zrealizowana koncepcja godności społeczności i jej ochrona, najczęściej rozumiana jako „zewnątrzne ograniczenie wolności słowa”²⁷. W myśl art. IX ust. 5 Ustawy Zasadniczej Węgier, dodanym czwartą ustawą nowelizującą, korzystanie z wolności słowa nie może mieć na celu naruszenia godności narodu węgierskiego ani wspólnot narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych. Osoby należące do takiej społeczności mają prawo dochodzić swoich roszczeń przed sądem w przypadku wyrażania opinii, które obrażają społeczność i naruszają godność jej członków.

W 2021 r. Trybunał Konstytucyjny rozstrzygnął dwie skargi konstytucyjne, w których powodowie powołali się na omawiane przepisy. Pierwsza sprawa dotyczyła manifestacji przed Ambasadą RP w Budapeszcie w 2016 r., której uczestnicy solidaryzowali się z polskimi przeciwnikami zaostrzenia ustawodawstwa aborcyjnego. Jeden z nich, ubrany w szaty biskupie, parodiował rozdawanie Komunii Świętej, podając tabletki z napisem „pigulka aborcyjna”. Drugi przypadek dotyczył strony tytułowej wiodącego węgierskiego tygodnika gospodarczego i politycznego – HVG, na której obraz Gerarda Von Honthorsta *Adoracja pasterzy* został karykaturalnie przerobiony, a oryginalne postaci zastąpiono portretami czołowych polityków, zaś Dzieciątko Jezus zostało zastąpione złotem. W obydwu przypadkach sądy niższych instancji oraz Kuria (sąd najwyższy) odrzuciły roszczenie o ochronę dóbr osobistych. Wówczas poszczególni członkowie wspólnoty katolickiej mogli złożyć skargę konstytucyjną do Trybunału Konstytucyjnego. W pierwszej sprawie Trybunał uchylił zaskarżone orzeczenie, wskazując m.in., iż: „Krytyka w formie kpiny jest w istocie chroniona konstytucyjnie. Należy jednak odróżnić krytykę wspólnoty religijnej od wyśmiewania samej religii. Wyrażanie opinii, która wyśmiewa przekonania religijne, symbole religijne, akty religijne lub ceremonie religijne, stanowi atak na godność wspólnoty religijnej lub jej członków” (pkt 39). Natomiast w drugiej sprawie oddalił skargę konstytucyjną, uznając, że karykatura na stronie tytułowej tygodnika nie znieważa katolików ani innych chrześcijan, ale jest formą krytyki polityków, którzy z uwagi na działalność publiczną muszą być bardziej na nią odporni (treści religijne były tylko nośnikiem, w związku z czym nie były skierowane przeciwko chrześcijanom)²⁸.

Jak wiadomo, w wyniku naruszenia dobra osobistego powstaje szkoda niemajątkowa, tzw. krzywda. W myśl § 52 książki drugiej kodeksu cywilnego osoba poszkodowana może ubiegać się o zadośćuczynienie pieniężne, którego wysokość ustala sąd, biorąc pod uwagę okoliczności sprawy, w szczególności wagę naruszenia, jego powtarzalność, zakres winy oraz wpływ naruszenia na poszkodowanego i jego otoczenie.

Wymóg równego traktowania i niedyskryminowania ze względu na przekonania religijne wynika również z przepisów prawa pracy. Chodzi zwłaszcza o równe traktowanie w zakresie wynagrodzenia²⁹. W myśl § 9 węgierskiego kodeksu pracy w zakresie ochrony

²⁷ Erdős 2021, 43.

²⁸ Zob. 6/2021. (II.19.) AB, [https://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2eb4293fcc9ca5ccc125857b005c5e20/\\$FILE/6_2021%20AB%20hat%C3%A1rozat.pdf](https://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2eb4293fcc9ca5ccc125857b005c5e20/$FILE/6_2021%20AB%20hat%C3%A1rozat.pdf) [dostęp: 1.02.2025]; 7/2021. (II.19.) AB, [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/ad7c87bce0d0b207c12580b2005e92e4/\\$FILE/7_2021%20AB%20hat%C3%A1rozat.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/ad7c87bce0d0b207c12580b2005e92e4/$FILE/7_2021%20AB%20hat%C3%A1rozat.pdf) [dostęp: 1.02.2025].

²⁹ Zob. § 12 ustawy nr I z 2012 r. – kodeks pracy [2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről], <https://njt.hu/jogszabaly/2012-1-00-00.37> [dostęp: 1.02.2025].

dóbr osobistych pracownika i pracodawcy należy stosować odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego.

W praktyce w stosunkach pracy bardzo rzadko dochodzi na Węgrzech do dyskryminacji z przyczyn religijnych. W ostatnich latach najbardziej znana jest sprawa Gáspára Békésa, członka założyciela i sekretarza Węgierskiego Towarzystwa Ateistów, który od grudnia 2020 r. do lutego 2021 r. pracował jako specjalista ds. strategii w wydziale klimatu i środowiska urzędu burmistrza miasta Budapeszt. W tym czasie w Internecie i mediach społecznościowych krytycznie wypowiadał się na temat chrześcijan, wskazując, że chrzest i wychowanie religijne dzieci – jego zdaniem – narusza ich wolność światopoglądową. W związku z tym został zwolniony z pracy, co uzasadniono tym, iż w swoich publikacjach nie wskazał wyraźnie, że opinie budzące zastrzeżenia wyraził jako osoba prywatna³⁰. Békés pozwał swojego dotychczasowego pracodawcę. Sądy w pierwszej i drugiej instancji uznały, że powód był dyskryminowany i nakazały przywrócenie go do pracy³¹. Pracodawca wniósł apelację do Sądu Apelacyjnego w Budapeszcie, który w wyroku z dnia 5 marca 2024 r., odmiennie niż sądy niższej instancji, orzekł na korzyść ratusza. W tej sytuacji Békés odwołał się do Kurii, czyli węgierskiego sądu najwyższego. Jego skarga nie została jeszcze rozpatrzona (styczeń 2025 r.)³².

Dotychczas na wokandę nie trafiła sprawa dotycząca noszenia stroju wyrażającego przekonania religijne, symboli religijnych oraz modlitwy w miejscu pracy³³.

Przypadki naruszenia praw podstawowych, w tym wolności religijnej, bada Rzecznik Praw Podstawowych (Rzecznik Praw Obywatelskich, węg. *az alapvető jogok biztosa*)³⁴. Każdy, kto uważa, że jego wolność religijna została naruszona, może wystąpić z wnioskiem o interwencję. Z analizy sprawozdań składanych corocznie przez rzecznika Zgromadzeniu Krajowemu wynika, że w ostatnich latach nie podejmował on działań w tym obszarze³⁵.

2. Relacje między państwem a wspólnotami religijnymi

Podstawą relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi jest art. VII Ustawy Zasadniczej Węgier z 2011 r. Zawarte w nim przepisy prawne zostały rozszerzone z dniem 1 października 2013 r. piątą ustawą nowelizującą. Szczegółowe uregulowania odnoszące się do statusu prawnego wspólnot religijnych zawiera ustawa nr CCVI z 2011 r. o prawie do wolności sumienia i wyznania oraz o statusie prawnym kościołów, związków wyznaniowych i wspólnot religijnych.

W projekcie ustawy nr CCVI z 2011 r. znajdował się przepis, zgodnie z którym wspólnota religijna mogła funkcjonować albo jako związek wyznaniowy, albo jako uznany

³⁰ <https://24.hu/kozelet/2021/02/03/karacsony-bekes-gaspar-kirugas/> [dostęp: 1.02.2025].

³¹ https://hvg.hu/itthon/20230515_bekes_gaspar_kirugas_per_budapest [dostęp: 1.02.2025].

³² <https://humanists.international/2024/06/hungary-humanist-takes-case-of-unfair-dismissal-to-supreme-court/> [dostęp: 1.02.2025].

³³ Schanda 2015, 222.

³⁴ Zob. art. 30 konstytucji.

³⁵ <https://www.ajbh.hu/eves-beszamolok> [dostęp: 1.02.2025].

kościół. Aby uzyskać status kościoła, trzeba było spełnić szereg wymogów, w rezultacie spełniało je zaledwie czternaście kościołów, zaś ponad 250 status ten traciło, a więc zmuszone byłyby funkcjonować jako stowarzyszenia religijne³⁶. Projekt przewidywał ponadto, że w przyszłości jedynie parlament, w drodze głosowania dwiema trzecimi głosów, będzie decydował, czy dany związek wyznaniowy uzyska status kościoła. Prace nad proponowaną wersją ustawy przerwano z powodu powszechnej krytyki. Po dokonaniu zmian ustawa w nowej wersji została uchwalona 30 grudnia 2011 r. (zaczęła obowiązywać od 1 stycznia 2012 r.). Na jej podstawie parlament rozszerzył listę uznanych kościołów, ale tylko do trzydziestu dwóch (odrucił wnioski sześćdziesięciu sześciu wcześniej zarejestrowanych kościołów bez podania przyczyn)³⁷. Organ ustawodawczy zachował daleko idącą swobodę w przyznawaniu statusu kościoła, ponieważ § 9 ust. 2 ustawy dał mu możliwość uwzględniania rzeczywistej roli społecznej kościołów i prowadzonej przez nie działalności w celu publicznym. Wcześniej zarejestrowane kościoły, które nie zostały uznane *ex lege* (nie zostały umieszczone w wykazie dołączonym w formie załącznika do ustawy), miały nadal funkcjonować jako stowarzyszenia religijne i mogły ubiegać się o ponowne uznanie przez parlament. W doktrynie zwraca się uwagę na dużą uznaniowość w działaniu parlamentu, gdyż nie wszystkie wspólnoty uznane za kościoły spełniały ustawowe kryteria statusu kościoła, zaś niektórym wspólnotom, mimo iż kryteria te spełniały, odmówiono statusu kościoła³⁸. Można więc postawić tezę, że parlament traktuje funkcjonowanie kościołów nie jako kwestię dotyczącą wolności wyznania, ale jako kwestię zarezerwowaną dla uznania suwerena, tzn. jeśli na podstawie własnej oceny uzna, że dana społeczność wierzących na to zasługuje, może przyznać jej status kościoła. Wydaje się, że uprawnienia parlamentu w tym zakresie istotnie naruszają autonomię wspólnot religijnych i są sprzeczne z zasadą rozdziału kościoła od państwa, a ponadto powodują, że możliwość korzystania z wolności religijnej w pewnym zakresie jest uzależniona od uznaniowej decyzji suwerena. Tymczasem w państwie demokratycznym władza publiczna ma obowiązek chronić wolność religii jako prawa człowieka, w tym wolność wyznawania i praktykowania swojej religii grupowo, w ramach związku religijnego, zapewniając równouprawnienie związków wyznaniowych³⁹.

Węgierski Trybunał Konstytucyjny w lutym 2013 r. orzekł, iż przepisy ustawy, na podstawie których większość funkcjonujących kościołów utraciło swój dotychczasowy status, są niezgodne z ustawą zasadniczą. Ponadto wyraził poważne zastrzeżenia odnośnie do uprawnień przyznanych parlamentowi w zakresie określania statusu danej wspólnoty. Wreszcie wskazał, że „wyrejestrowane” kościoły powinny zostać ponownie umieszczone w rejestrze uznanych kościołów⁴⁰. Parlament nie wykonał orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, ale piątą ustawą nowelizującą (weszła w życie 1 października 2013 r.) uzupełnił przepisy prawne zawarte w art. VII Ustawy Zasadniczej Węgier. Zgodnie z ust. 4 tego

³⁶ Warto jednak zauważyć, iż według spisu powszechnego z 2001 r. członkami tychże czternastu uznanych kościołów było 99% populacji.

³⁷ Baer 2019, 2.

³⁸ Uitz 2012, 947–948.

³⁹ Tamże, 953.

⁴⁰ Decyzja nr IV/02352/2012, pkt 215–216, <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/E57CE6378E537151C1257A-DA00524F50?OpenDocument> [dostęp: 1.02.2025].

artykułu wśród wspólnot religijnych odrębną grupę stanowią kościoły, czyli wspólnoty religijne uznane przez państwo. Warunkiem niezbędnym do uznania jest wystąpienie z wnioskiem, w którym wspólnota zadeklaruje chęć współpracy z państwem dla dobra wspólnego. Decyzję o współpracy podejmuje Zgromadzenie Krajowe. Państwo przyznaje uznanym kościołom szczególne prawa w odniesieniu do ich udziału w zadaniach mających na celu osiągnięcie celów wspólnoty.

W dniu 8 kwietnia 2014 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał orzeczenie w sprawie węgierskich chrześcijańskich menonitów, w którym stwierdził (pkt 115), że ustawodawstwo węgierskie naruszyło europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Sąd w Strasburgu zakwestionował dyskryminujące przepisy prawa węgierskiego w zakresie dotacji państwowych dla wspólnot religijnych, zgodnie z którymi podmiotom, które na podstawie ustawy nr CCVI z 2011 r. utraciły status kościoła, podatnicy nie mogli przekazać 1% swojego podatku dochodowego (pkt 119–121). Ponadto zakwestionował procedurę „wyrejestrowania” i ponownego określenia statusu prawnego kościoła w drodze głosowania parlamentarnego (pkt 122–123)⁴¹.

W odpowiedzi na orzeczenie w 2015 r. rząd przeforsował zmianę Ustawy Zasadniczej Węgier i następnie przedłożył parlamentowi projekt ustawy nowelizującej ustawę nr CCVI z 2011 r. o prawie do wolności sumienia i wyznania oraz o statusie prawnym kościołów, związków wyznaniowych i wspólnot religijnych. Celem nowelizacji było usunięcie przepisów naruszających prawa człowieka, a więc ograniczających możliwość przekazania przez podatnika 1% swojego podatku dochodowego dla wybranego przez siebie kościoła oraz wprowadzających procedurę uznania kościoła w drodze głosowania parlamentarnego. Nowelizacja ustawy nastąpiła dopiero w 2018 r., gdyż wcześniej w parlamencie brak było odpowiedniej większości, która poparłaby projekt (zmiany weszły w życie 16 kwietnia 2019 r.).

Zgodnie z art. VII ust. 3 i 4 Ustawy Zasadniczej Węgier relacje między państwem a wspólnotami religijnymi oparte są na trzech zasadach: rozdziału państwa od wspólnot religijnych („Państwo i wspólnoty religijne funkcjonują odrębnie”), poszanowania autonomii i niezależności wspólnot religijnych i państwa („Wspólnoty religijne są autonomiczne”) oraz współdziałania dla dobra wspólnego („Państwo i wspólnoty wyznaniowe mogą współpracować dla dobra wspólnego”).

Należy stwierdzić, że Węgry są państwem świeckim, nieuznającym żadnej religii jako państwowej i żaden kościół nie został na Węgrzech uznany za oficjalny⁴². Wspólnoty religijne cieszą się autonomią, mogą tworzyć swoje prawo wewnętrzne, a państwo nie może ingerować w ich wewnętrzne funkcjonowanie. Mimo rozdziału wspólnot religijnych i państwa akt konstytucyjny nie wyklucza współpracy obu instytucji. Mowa przede wszystkim o wykonywaniu funkcji publicznych (działalność oświatowa, wychowawcza,

⁴¹ Sprawa *Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v Hungary*, applications nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 and 56581/12, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-142196%22%7D> [dostęp: 1.02.2025]. Szerzej na ten temat Mink 2014, 85–97.

⁴² Co prawda w ustawie zasadniczej *explicitie* nie została wyrażona zasada neutralności światopoglądowej państwa, to jednak nie zawiera ona żadnego przepisu, który wykluczałby taką neutralność. Zasada ta została potwierdzona w ustawodawstwie zwykłym. Szerzej na ten temat zob. Schanda 2020, 67–68.

charytatywna, socjalna, kulturalna, sportowa, odnosząca się do rodziny, szkolnictwo wyższe, służba zdrowia, ochrona dzieci i młodzieży)⁴³. Niewątpliwie separacja państwa od wspólnot religijnych oparta jest na modelu separacji skoordynowanej w wersji niemieckiej⁴⁴.

Po nowelizacji ustawy nr CCVI w 2018 r., biorąc pod uwagę status prawny, można wyróżnić pięć kategorii wspólnot religijnych.

Wspólnota religijna może funkcjonować jako stowarzyszenie religijne (węg. *vallási egyesület*), posiadające osobowość prawną i pełną autonomię. Państwo może zawrzeć z nim umowę na czas określony (maksymalnie do pięciu lat z możliwością przedłużenia) o wykonywanie określonych funkcji publicznych lub wspieranie działalności religijnej i zapewnić finansowanie ze środków publicznych⁴⁵.

Jeżeli zostaną spełnione przewidziane ustawą wymogi, stowarzyszenie religijne może zostać przekształcone w kościół zarejestrowany (węg. *nyilvánított vallási közösség*). Wymogi te są następujące:

- 1) stowarzyszenie religijne złoży wniosek o rejestrację,
- 2) w okresie trzech lat przed złożeniem wniosku o rejestrację średnio co najmniej tysiąc osób fizycznych przeznaczyło 1% podatku dochodowego od osób fizycznych na jego potrzeby,
- 3) wspólnota działa jako stowarzyszenie religijne na terytorium Węgier od pięciu lat lub co najmniej od 100 lat za granicą⁴⁶.

Wspólnota religijna licząca mniej członków może zostać zarejestrowana jako kościół w trybie uproszczonym. Musi ona posiadać co najmniej tysiąc zarejestrowanych członków zamieszkałych lub przebywających na Węgrzech, funkcjonować od co najmniej 5 lat jako stowarzyszenie religijne oraz złożyć oświadczenie, że w związku ze swoją działalnością religijną lub działalnością pożytku publicznego nie będzie korzystała ze wsparcia z krajowych środków publicznych, środków finansowych Unii Europejskiej lub programów finansowanych na podstawie umowy międzynarodowej⁴⁷.

Rząd może zawrzeć umowę z kościołem zarejestrowanym na czas określony nie dłuższy niż 10 lat, z możliwością przedłużenia na kolejny dziesięcioletni okres, regulującą prowadzenie działalności publicznej lub wspieranie działalności religijnej. Na podstawie umowy zarejestrowany kościół może korzystać ze wsparcia finansowego ze strony państwa⁴⁸.

Trzecią kategorią wspólnot religijnych są kościoły inkorporowane (węg. *bejegyzett egyházak*). Stowarzyszenie religijne może stać się kościołem inkorporowanym, jeżeli przez pięć lat następujących po sobie średnio co najmniej cztery tysiące podatników przekazało na jego potrzeby 1% podatku dochodowego oraz jeśli funkcjonowało na

⁴³ Zob. § 8 ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁴⁴ Szerzej na temat systemu relacji państwo–Kościół w Niemczech zob. Mezglewski 2011, 17–23.

⁴⁵ Zob. § 9/A–9/C ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁴⁶ Zob. § 9/D ust. 1 ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁴⁷ Zob. § 9/D ust. 2 ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁴⁸ Zob. § 9/D ust. 5 ustawy nr CCVI z 2011 r.

Węgrzech co najmniej 20 lat jako stowarzyszenie religijne lub co najmniej 100 lat za granicą w zorganizowanej formie. Jeśli wspólnota religijna funkcjonowała przez co najmniej 15 lat jako kościół zarejestrowany, może na jej wniosek uzyskać status kościoła inkorporowanego, o ile spełnia pozostałe warunki przewidziane ustawą. Stowarzyszenie religijne, posiadające co najmniej dziesięć tysięcy członków zamieszkujących lub przebywających na Węgrzech, może uzyskać status kościoła inkorporowanego po upływie 20 lat funkcjonowania, jeśli złoży deklarację, że nie będzie występować o finansowanie z krajowych środków publicznych, środków Unii Europejskiej lub programów finansowanych na podstawie umowy międzynarodowej. Również kościół zarejestrowany posiadający co najmniej dziesięć tysięcy członków może uzyskać status kościoła inkorporowanego, z tym że w tym przypadku minimalny okres działalności wynosi 15 lat. Konieczne jest także złożenie deklaracji o niewystępowaniu w przyszłości o wsparcie finansowe z krajowych środków publicznych, środków Unii Europejskiej lub programów finansowanych na podstawie umowy międzynarodowej⁴⁹.

Tak samo jak w przypadku kościołów zarejestrowanych, rząd może zawrzeć z kościołem inkorporowanym umowę regulującą prowadzenie działalności publicznej lub wspieranie działalności religijnej, umożliwiającą korzystanie ze wsparcia finansowego ze strony państwa, z tym że maksymalny okres obowiązywania takiej umowy może wynosić 15 lat (istnieje możliwość jej przedłużenia)⁵⁰.

Czwarta kategoria wspólnot religijnych to kościoły uznane (węg. *bevett egyházak*). Status taki uzyskują kościoły inkorporowane, które zawarły z państwem umowę o współpracy na rzecz pożytku publicznego. Na podstawie wniosku wspólnoty religijnej rząd przedkłada „kompleksową umowę” parlamentowi do zatwierdzenia. Jeżeli uzyska ona akceptację, jest ogłaszana w formie ustawy. Umowa jest zawierana na czas nieokreślony. Kościoły uznane i ich wewnętrzne kościelne osoby prawne cieszą się szerokim zakresem praw i wsparcia publicznego⁵¹. Między innymi są uprawnione do pomocy budżetowej w takiej samej wysokości jak instytucje państwowe lub samorządowe prowadzące podobną działalność pożytku publicznego⁵².

Piąta kategoria wspólnot religijnych to wspólnoty funkcjonujące bez osobowości prawnej, czyli bez rejestracji związku wyznaniowego⁵³.

Rejestr kościołów uznanych prowadzi minister właściwy do spraw koordynacji stosunków z kościołami (węg. *az egyházakkal való kapcsolattartás koordinációjáért felelős miniszter*), natomiast kościoły inkorporowane, kościoły zarejestrowane oraz stowarzyszenia religijne rejestrowane są przez Stołeczny Sąd Rejonowy (węg. *a Fővárosi Törvényszék*)⁵⁴.

Niewątpliwie wprowadzenie nowych regulacji prawnych doprowadziło do uzależnienia wspólnot religijnych od państwa. Przewidziana została aż czterostopniowa hierarchia

⁴⁹ Zob. § 9/E ust. 1–4 ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁵⁰ Zob. § 9/P ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁵¹ Zob. § 9/G ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁵² Zob. § 19 ust. 1–2 ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁵³ Zob. § 7 ust. 2 ustawy nr CCVI z 2011 r.

⁵⁴ Zob. § 13 ust. 1 ustawy nr CCVI z 2011 r.

statusu prawnego tychże wspólnot oraz dwa sposoby przejścia na wyższy poziom w hierarchii. Jeśli członkowie danej wspólnoty wykazują odpowiednią aktywność, wyrażającą się w przekazywaniu wsparcia finansowego w postaci odpisu podatkowego, i wspólnota odpowiednio długo funkcjonuje w zorganizowanej formie, może wnioskować o zmianę swojego statusu bez konieczności wykazywania liczby zarejestrowanych członków. Jeśli zaś brak jest odpowiedniego zaangażowania członków wspólnoty na jej rzecz, to dla zmiany statusu konieczne jest wykazanie odpowiedniej liczby zarejestrowanych członków i rezygnacja ze wsparcia finansowego ze środków publicznych.

W odniesieniu do Kościoła rzymskokatolickiego można mówić o zastosowaniu tzw. systemu koordynacji, polegającego na tym, że sytuacja prawna związku religijnego w państwie unormowana jest na podstawie umowy międzynarodowej, czyli konkordatu. Węgry zawarły trzy umowy ze Stolicą Apostolską⁵⁵, które regulują stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim, w tym finansowanie usług publicznych i działalności religijnej oraz rozstrzyganie roszczeń dotyczących majątku przejętego przez państwo w okresie komunizmu. Traktaty te służą jako model do regulowania stosunków państwa z innymi grupami religijnymi.

Zmiana *ex lege* statusu prawnego większości dotychczas legalnie funkcjonujących związków wyznaniowych spowodowała, że znalazły się one w bardzo trudnej sytuacji. Niektóre z nich były zmuszone do zamknięcia szkół lub zaniechania działalności charytatywnej, inne musiały opuścić wynajmowane lokale, gdyż umowy najmu były unieważniane lub były drobiazgowo kontrolowane przez organy podatkowe. W związku z powyższym część z nich, nie mając innego wyjścia, zaczęła funkcjonować w formie stowarzyszenia religijnego, co niejednokrotnie wiązało się z koniecznością przyjęcia struktury organizacyjnej narzuconej przez państwo. Część wystąpiła na drogę sądową, domagając się przywrócenia poprzedniego statusu prawnego. Były też przypadki, że wspólnota odmówiła przekształcenia w stowarzyszenie religijne ze względów religijnych. Tak więc w latach 2014–2016 przestały funkcjonować 73 wspólnoty religijne (nie wszystkie jednak z powodu zmiany statusu prawnego)⁵⁶.

W tym miejscu warto zadać pytanie, dlaczego ustawodawca węgierski zdecydował się na tak daleko idące zmiany w przepisach regulujących status prawny kościołów i innych wspólnot religijnych? Wydaje się, że kluczową kwestią było finansowanie działalności tych podmiotów. Otóż szczególną cechą węgierskiego prawa przed nowelizacją było to, że państwo automatycznie zapewniało wspólnotom religijnym posiadającym osobowość

⁵⁵ Są to następujące umowy: z dnia 9 lutego 1990 r. w sprawie przywrócenia stosunków dyplomatycznych (Magyar Közlöny 1990, nr 35, <https://magyarkozlony.hu> [dostęp: 1.02.2025]), z dnia 10 stycznia 1994 r. w sprawie duszpasterstwa w wojsku i straży granicznej (290/2008. (XII. 9.) Korm. rendelet egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentzség között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás, valamint az egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentzség között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás értelmezését célzó memorandum egységes szerkezetbe foglalt kihirdetéséről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800290.kor> [dostęp: 1.02.2025]) oraz z dnia 20 czerwca 1997 r. w sprawie finansowania działalności publicznej i życia religijnego Kościoła Katolickiego (1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentzség között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéssel 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900070.tv> [dostęp: 1.02.2025]).

⁵⁶ Baer 2019, 4–6.

prawną wsparcie finansowe z budżetu na prowadzenie działalności pożytku publicznego. Łatwość uzyskania statusu kościoła i co za tym idzie przyznawanych mu korzyści ekonomicznych powodowała, że dla pewnych podmiotów niereligijnych była to atrakcyjna, legalna forma działania. Jako że istniało dużo podmiotów uprawnionych do otrzymywania pomocy, budżet państwa ponosił znaczne wydatki. Zmiany w ustawodawstwie miały ograniczyć liczbę kościołów uprawnionych, a tym samym zapewnić oszczędności budżetowe. Zwolennicy zmian podnosili też, że nowe przepisy pozwolą na wzmocnienie tych społeczności, które angażują się w wiarygodne działania kościelne, a pozbawią finansowania tych, które powstały w „celach biznesowych”, a nie jako odpowiedź na rzeczywiste zapotrzebowanie społeczne⁵⁷. W związku z powyższym finansowanie zostało zróżnicowane w zależności od kategorii danej wspólnoty religijnej.

Ponadto ustawodawca uznał, iż status danej wspólnoty religijnej powinien zostać uzależniony od akceptacji społeczeństwa dla jej działań, czego odzwierciedleniem może być przekazywanie jej środków w postaci odpisu podatkowego w określonym czasie przez podatników⁵⁸. W podobny sposób można uzasadnić konieczność wykazania przez daną wspólnotę odpowiedniej liczby lat działalności.

W związku z powyższym należy wskazać, że na Węgrzech nie jest realizowana zasada rzeczywistego równouprawnienia wszystkich związków wyznaniowych w sensie normatywnym. Co prawda żaden z nich nie posiada naczelnego stanowiska, ale nie można mówić o równouprawnieniu w znaczeniu równości prawnej, tj. równości wobec prawa, oznaczającej jednakowe traktowanie w porównywalnej sytuacji wszystkich związków wyznaniowych bez ich jakiegokolwiek dyskryminacji czy faworyzowania.

Zakończenie

Jeśli chodzi o indywidualny wymiar wolności religijnej, to należy stwierdzić, iż na Węgrzech każdy obywatel może korzystać z tej wolności w równym stopniu. Ustawodawca nie podejmuje działań, które skutkowałyby utrudnieniem wyznawania konkretnej religii. Każdy ma możliwość manifestowania własnych przekonań religijnych, zaś konieczność podjęcia środków represjonujących niektóre formy zachowania ma miejsce wówczas, gdy są one nie do pogodzenia z poszanowaniem swobody myśli, sumienia i wyznania innych lub wynika z obowiązku ochrony interesów społeczeństwa jako całości, przy czym w rzeczywistości tego typu działania mają miejsce bardzo rzadko. Zarówno wolność wyznawania religii, jak i wolność od religii są jednakowo chronione. Jednym z przejawów tego jest fakt, że w instytucjach publicznych, w tym w szkołach, uniwersytetach, szpitalach nie ma symboli religijnych.

⁵⁷ Uitz 2012, 943. W rzeczywistości zjawisko „biznesu kościelnego” nie zostało wiarygodnie udowodnione. W latach 1990–2012 do organów ścigania wpłynęły trzydzieści trzy wnioski dotyczące działalności kościelnych osób prawnych, z których tylko trzy stały się podstawą do rozwiązania organizacji kościelnej. Zob. wyrok Sądu Konstytucyjnego z dnia 1 marca 2013 r., nr 6/2013 (III.1.), <https://njt.hu/jogszabaly/2013-6-30-75> [dostęp: 1.02.2025] oraz Schweitzer 2024, 77.

⁵⁸ Szerzej na temat finansowania związków wyznaniowych na Węgrzech zob. Bernaciński 2021, 148–156.

Natomiast nieco inaczej wygląda sytuacja w przypadku wolności wyznawania i praktykowania religii grupowo, w ramach związku religijnego (wolność religijna w wymiarze instytucjonalnym). Ustawodawstwo węgierskie umożliwia bowiem państwu dokonanie oceny wspólnot wyznaniowych, co finalnie doprowadziło do zróżnicowania ich statusu prawnego. Wprawdzie węgierski sąd konstytucyjny orzekł, iż podział wspólnot konfesyjnych na kategorie jest zgodny z konstytucją, jeśli nie różnicuje statusu osób fizycznych⁵⁹, ale otwarte pozostaje pytanie, czy w tym przypadku stosowane jest właściwe kryterium różnicowania. Jeśli nawet przyjąć, że odgrywana rola społeczna i prowadzona działalność w celu publicznym jest tym właściwym kryterium, to wątpliwości może budzić fakt, że ocena wspólnoty w zbyt dużym stopniu zależy od decyzji politycznej. Wydaje się, że węgierski ustawodawca niezasadnie arbitralnie umniejsza znaczenie niektórych wspólnot religijnych, równocześnie faworyzując inne, co skutkuje tym, że bezstronne światopoglądowo państwo staje się bardziej zaangażowane religijnie oraz ideologicznie i nie zapewnia wszystkim obywatelom – bez względu na ich wyznanie – możliwości swobodnego i dobrowolnego realizowania prawa do wolności religijnej.

Oczywiście neutralności światopoglądowej nie należy utożsamiać z eliminacją religii z życia społecznego oraz kultury. Zgodnie z obowiązującymi przepisami organy państwowe mają obowiązek ochrony tożsamości konstytucyjnej i chrześcijańskiego dziedzictwa Węgier, co oznacza, że mogą one popierać związki wyznaniowe jako nośniki określonego poglądu religijnego. Wprawdzie jest tu mowa o kościołach chrześcijańskich, lecz ograniczenie to wynika z głęboko zakorzenionej tradycji o rodowodzie chrześcijańskim.

Obecnie wyraźnie widać, że państwo stawia na współpracę ze wspólnotami religijnymi, ale tylko tymi, które rzeczywiście chcą się w nią zaangażować. Dla tych wspólnot został stworzony odrębny status prawny (kościoły uznane) oraz przyznano im dodatkowe uprawnienia.

Poprzez ustawodawstwo oraz zapewnianie wsparcia finansowego państwo stara się zagwarantować wspólnotom religijnym swobodę praktykowania religii. Każda wspólnota, będąc autonomicznym podmiotem, może stanowić dla siebie normy prawne i samodzielnie decydować o swej działalności, zaś sprawy angażujące kościół i państwo rozstrzygane są w drodze dwustronnych układów będących źródłem prawa.

Aktualne ukształtowanie węgierskiego modelu relacji państwo–kościół zasługuje na uwagę ze względu na nowatorskie i niekonwencjonalne rozwiązania, które z jednej strony mogą budzić krytykę, z drugiej zaś mogą zostać uznane za inspirację dla reform w innych państwach w kierunku powiązania wydatkowania środków publicznych dla kościołów i innych związków wyznaniowych z ich rzeczywistą rolą społeczną i prowadzoną działalnością w życiu publicznym.

⁵⁹ Decyzja 17/2017 (VII.18.) Alkotmánybíróság, <https://njt.hu/jogszabaly/2017-17-30-75> [dostęp: 1.02.2025].

Bibliografia

- Baer, H. David. 2019. „Hungary’s New Church Law is Worse than the First”. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 39(3), article 2: 1–18. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol39/iss3/2> [dostęp: 1.02.2025].
- Bernaciński, Łukasz. 2021. *Perspektywy wprowadzenia modelu asygnaty podatkowej do polskiego systemu finansowania kościołów i innych związków wyznaniowych*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Erdős, Csaba. 2021. „The Concept of the Dignity of Communities in Hungarian Constitutional Law”. *Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica* 60: 43–54. <https://doi.org/10.56749/annales.elteajk.2021.lx.4.43>.
- Hucał, Michał. 2012. *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. Warszawa: C.H. Beck.
- Kącka, Katarzyna. 2013. „Geneza i źródła wolności religii w europejskiej przestrzeni politycznej i prawnej”. *Seminare* 34: 155–174. <https://doi.org/10.21852/sem.2013.34.10>.
- Markovics, Milán Mór. 2019. „Vallásszabadság a Magyar Honvédségben”. W: *A hadtudomány és a XXI. század*, red. Klementina Kozma, 228–245. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály.
- Mezglewski, Artur. 2011. „Systemy relacji państwo–Kościoł w ujęciu historycznym”. W: Artur Mezglewski, Henryk Misztal, Piotr Stanisław. *Prawo wyznaniowe*, wyd. 3, 11–23. Warszawa: C.H. Beck.
- Mink, Júlia. 2014. „A vallásszabadság a vélt közérdek oltárán. A Magyar Keresztény Mennonita Egyház kontra Magyarország ügy”. *Fundamentum* 3: 85–99.
- Misztal, Henryk. 1993. „Kościelne pojęcie wolności religijnej a ustawa o gwarancjach sumienia i wyznania z 1989 r.”. *Kościół i Prawo* 11: 103–122.
- Misztal, Henryk. 2000. „Wolność religijna”. W: *Prawo wyznaniowe (stan prawny na 1 lutego 2000 r.)*, red. Henryk Misztal, 204–249. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.
- Misztal, Henryk. 2003. „Idea wolności religijnej”. W: *Prawo wyznaniowe*, red. Henryk Misztal, Piotr Stanisław, wyd. 2, 59–74. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz.
- Mozgawa, Marek. 2024. „Komentarz do art. 115 § 3 i art. 256”. W: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. Marek Mozgawa. LEX/el.
- Neumann, Eszter. 2023. „Education for a Christian Nation: Religion and Nationalism in the Hungarian Education Policy Discourse”. *European Educational Research Journal* 22(5): 646–665. <https://doi.org/10.1177/14749041211072691>.
- Piechowiak, Marek. 1994–1995. „Wolność religijna – aspekty filozoficznoprawne”. *Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju* 3: 7–21.
- Schanda, Balázs. 2016. „Law and Religion in the Workplace in Hungary”. W: *Law and Religion in the Workplace. Proceedings of the XXVIIth Annual Conference Alcalá de Henares, 12–15 November 2015*, red. Miguel Rodríguez Blanco, 221–227. Granada: Editorial Comares S.L.
- Schanda, Balázs. 2018. „Chaplaincies in Hungary”. W: *Religious assistance in public institutions. Proceedings of the XXVIIIth Annual Conference Jurmala, 13–16 October 2016*, red. Ringolds Balodis, Miguel Rodríguez Blanco, 159–163. Granada: Editorial Comares S.L.
- Schanda, Balázs. 2019. „State and Church in Hungary”. W: *State and Church in the European Union*, red. Gerhard Robbers, wyd. 3, 363–387. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft. <https://doi.org/10.5771/9783845296265-363>.
- Schanda, Balázs. 2020. „Hungary’s Christian Culture as Subject of Constitutional Protection”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 23: 55–72. <https://doi.org/10.31743/spw.9696>.

- Schanda, Balázs. 2022. *Keresztény kultúra. Állam és egyház. Vallásszabadság. Tanulmányok a vallásszabadság és az állami egyházjog köréből*. Budapest: Pázmány Press.
- Schweitzer, Gábor. 2024. „Changes in the Legal Status of ‘Churches’ in Hungary After 2010”. W: *The Resilience of the Hungarian Legal System since 2010. A Failed Resilience?*, red. Fruzsina Gárdos-Orosz, 73–86. Budapest: Springer Nature.
- Sobczak, Jacek, Maria Gołda-Sobczak. 2012. „Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia* 19(1): 27–65.
- Uitz, Renáta. 2012. „Hungary’s New Constitution and Its New Law on Freedom of Religion and Churches: The Return of the Sovereign”. *Brigham Young University Law Review* 3: 931–965. <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2012/iss3/8> [dostęp: 1.02.2025].